

Univerza v Ljubljani

Fakulteta za elektrotehniko v Ljubljani

Elektronska vezja

Seminarski projekt
ULTRAZVOČNI SENZOR

Poročilo o načrtovanju

Ime in priimek: Vjekoslav Delimar
Študijski program: Elektrotehnika, UNI

Datum: 15 januar, 2002

UVOD	1
VEZJE	1
Princip delovanja	1
Generator oddajnih impulzov (modulacijski signal)	1
Generator ultrazvočne frekvence	2
Vezje za poganjanje ultrazvočnega oddajnika	2
Sprejemnik z ojačevalnikom	2
Detektor	2
Merilnik časa	4
PRIKLOP IN UGLASITEV	6
ZAKLJUČEK	6
PRILOGE	7

UVOD

Ultrazvočne naprave se največkrat uporabljajo za razne senzorje gibanja, merilnike distanc, merilnike pretoka, čistilce. Uporabljajo se celo v medicini. Izraz ultrazvok se uporablja za longitudinalno, mehansko valovanje v snovi, kjer je frekvenca valovanja nad 20kHz, torej nad slišnim območjem človeškega ušesa. Za klinično rabo so frekvence valovanja od 2 MHz - 10MHz.

Za seminarsko nalogo sem se odločil izdelati in predstaviti ultrazvočni senzor. Vezje bo oddajalo in nato sprejemalo odbito ultrazvočno valovanje. Odvisno od pretečenega časa med oddajo in sprejemom bo vezje reagiralo z svetlobnim indikatorjem in tako sporočilo da je v opazovanem prostoru nek objekt.

VEZJE

Princip delovanja

Vezje je sestavljeno iz oddajnika, sprejemnika, detektorja in merilnika časa. Oddajnik generira in oddaja ultrazvočno valovanje. Sprejemnik sprejme odbiti val in ga pretvori v primeren električen signal, katerega peljemo v detektor. Z detektorjem ugotovimo ali je v prostoru nek objekt ali ne. Oddajnik signala ne oddaja vedno ampak je moduliran. Tako lahko tisti čas, ko ne oddajamo nemoteno sprejemamo odbiti val. Koliko časa je preteklo od oddaje in odbojem pa nam pove merilnik časa. Ta sklop nam ne bo pokazal informacijo koliko stotink sekunde je minilo od oddaje do sprejema ampak bo primerjalo čas, ki je potreben da se val odbije od maksimalne oddaljenosti npr. stene in neke ovire, ki je pred to steno.

Generator oddajnih impulzov (modulacijski signal)

Generator oddajnih impulzov je izveden s pomočjo timerja 555 IC₁ v taki vezavi, da deluje kot astabilni multivibrator. Frekvenco oscilacij določata R₁ in R₄ ter C₅. Čas ko je na izhodu nizko stanje (gledano s stališča logičnih stanj) je določen s $t_1 = 0,693 \cdot R_4 \cdot C_5$. Čas ko pa je na izhodu visoko stanje pa je določeno s $t_2 = 0,693 \cdot (R_1 + R_2) \cdot C_5$. Naš oddajnik bo oddajal ultrazvočne impulze le kratek čas. Ker je duty cycle pri tej vezavi vedno večje od 50%, mi pa potrebujemo kratek čas oddajanja (krajši čas je pa sedaj v nizkem stanju), bomo invertirali visoko stranje z logičnim inverterjem družine CMOS 4069 – IC₃. Zakaj CMOS? Ker nima omejenega napajanja tako kot TTL. Kratek čas oddajanja potrebujemo zato, da lahko preostali čas nemoteno sprejemamo morebitne odbite signale.

Torej bo čas oddajanja ultrazvočnega signala enak t₁. Pri danih elementih znaša ta čas približno 1ms.

Generator ultrazvočne frekvence

Tako kot generator oddajnih impluzov, je tudi generator ultrazvočnega signala narejen s 555, vezan kot astabilni multivibrator. Vendar pa je izhod iz tega čipa (IC₂) odvisen od stanja na pinu 4 (RESET). Ob visokem stanju na tem pinu je izhod omogočen v nasprotnem je izhod v nizkem stanju. Na ta pin bomo pripeljali invertiran izhod prejšnjega timerja. Torej bo izhod iz IC₂ omogočen vsakih t₂ za t₁.

Po podatkih proizvajalca ultrazvočnega oddajnega in sprejemnega člena [Murata](#) je resonančna frekvenca le-teh 40kHz. Perioda $T = 0,693 \cdot C_{10} \cdot (2 \cdot (R_6 + R_7) + R_5)$. Ker je R₅ nekajkrat manjši od vsote R₆ in R₇, bo duty cycle približno 50%. Točno resonančno frekvenco se nastavi s spremenljivim upornikom R₆.

Na podoben način deluje radio na kratkih valovih s CW modulacijo. Znaki se oddajajo z vključevanjem oz. izključevanjem beat signala neke frekvence.

Vezje za poganjanje ultrazvočnega oddajnika

Uporabljen je kar ostanek čipa 4069. Ker je za ultrazvočni oddajni element potreben izmenični signal, delamo pa samo z enosmerno napetostjo, je potrebno ta izmenični signal proizvesti. Ravno to počnejo inverterji. Če enosmerne impulze invertiramo, jih seštejemo z neinvertiranimi in pred tem še odvzamemo enosmerno komponento s kondenzatorjem C₃ dobimo približno dvojno vrednost izmenične napetosti. Ta je dovolj velika, da poganja ultrazvočni oddajni element s tako močnim signalom, da se bo odbil tudi od bolj oddaljenih objektov. Oblika signala sicer ni najlepša ampak to nas sploh ne moti.

Sprejemnik z ojačevalnikom

Sprejemnik je zelo enostaven. Osnovnemu sprejemnemu elementu je dodan nizkošumni ojačevalnik IC₄, ki bo ojačil šibek sprejemni signal. Zaradi nizkih vhodnih je potrebno uporabiti nizkošumni ojačevalnik in veliko ojačanje. Ker operacijski ojačevalnik nima simetričnega napajanja, je potrebno dvigniti vhodni signal na polovico napajalne napetosti. To vlogo odpravita R₁₀ in R₁₁. Sedaj pa izmenični signal dobimo tako, da enosmerno komponento odstranimo s kondenzatorjem C₁₁ in C₁₂. To je pravzaprav diferenciator, ki ima omejeno ojačanje pri visokih frekvencah in sicer prva stopnja z

$$Au_1 = -\frac{R_2}{R_9} \text{ in druga stopnja z } Au_2 = -\frac{R_{14}}{R_{12}}.$$

Detektor

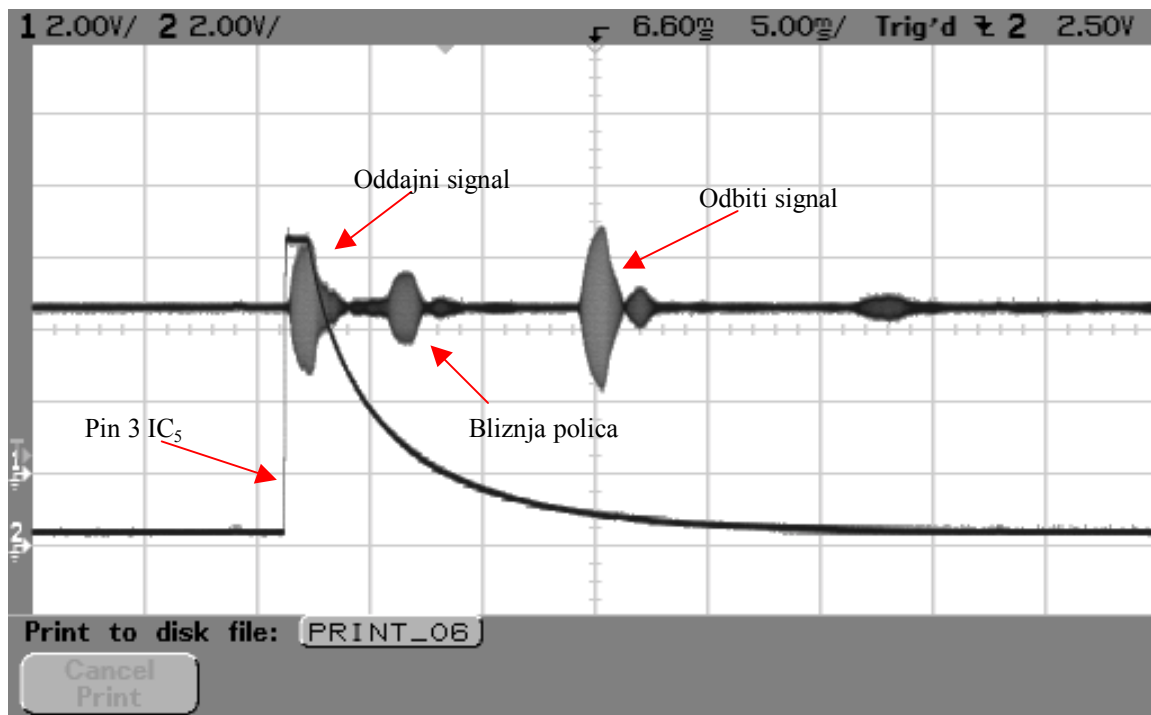
Ojačan signal najprej detektorjem dvotemenske vrednosti dvotemenske vrednosti C₁₃, C₁₄, D₁ in D₂ usmerimo nato pa peljemo na komparator IC₅. Komparator je vezan tako, da

nima histereze, ker je ne potrebujemo. Tu so uporabljene shottky diode, zaradi dobrih preklopnih lastnosti in nizke kolenske napetosti. Kondenzator C_{14} in upornik R_{16} za usmernikom določata velikost detektiranega signala. Upornik R_{16} sem kasneje v vezje dodal sam, ker sem ugotovil, da je vezje brez tega nestabilno oz. sploh ne deluje pravilno – kondenzator C_{14} se je zaradi visoke vhodne impedance komparatorja oz. operacijskega ojačevalnika v prvotni izvedbi praznil prepočasi.

Komparator primerja referenčni signal, ki je nastavljen s pomočjo R_{12} in R_{13} .

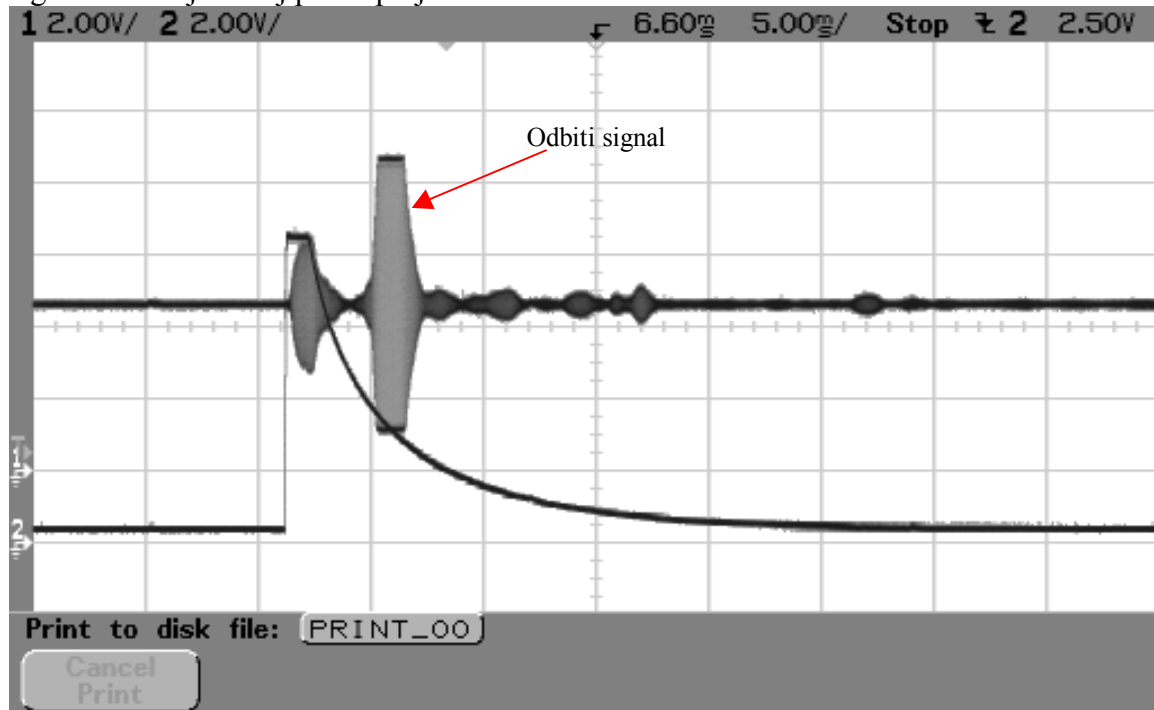
$V_{ref} = V_{CC} \frac{R_{15}}{R_{15} + R_3}$ Ko bo na neinvertirajočem vhodu komparatorja signal večji od te

referenčne napetosti, bo šel izhod komparatorja na nizko stanje. Dioda D_3 , ki pride na neinvertirajoč vhod komparatorja iz oddajnega dela vezja ima to vlogo, da sporoči komparatorju kdaj je bil sprožen oddajni signal. Takrat se referenčna napetost dvigne na $V_{CC} - V_{diode}$. S tem preprečimo da bi se vezje prožilo na napačen signal, torej signal s katerim smo poslali oddajni impulz. Če imamo samo diodo, lahko uspešno preprečimo napačno detekcijo samo na sprednji del oddajnega impulza. Da podaljšamo ta čas preprečitve napačne detekcije, uporabimo še kondenzator C_9 . Tako bo padajoči del oddajnega impulza počasi padal proti referenčni napetosti. S tem kondenzatorjem je določena tudi učinkovitost senzorja na krajših razdaljah. Če želimo imeti senzor, ki bo občutljivejši na kratkih razdaljah, potem mora biti C_9 majhen, ker želimo, da se komparator normalno odziva na signale, ki se odbijejo od ovire, ki so blizu. Za primer: ultrazvočni signal za 30cm dolgo pot (objekt je na razdalji 15cm) pri 20°C porabi 1.75ms. Za lepšo predstavbo sem s pomočjo osciloskopa posnel signale na pinu 3 IC_5 (spodnji signal) in pin 1 IC_4 (zgornji signal). Na prvi sliki se vidita oddajni signal (ter signal na

vhodu komparatorja pinu 3 IC_5 , ki onemogoci delovanje) in odbite signale stropa (kasnejši odboj) in bliznje police (manjsi).

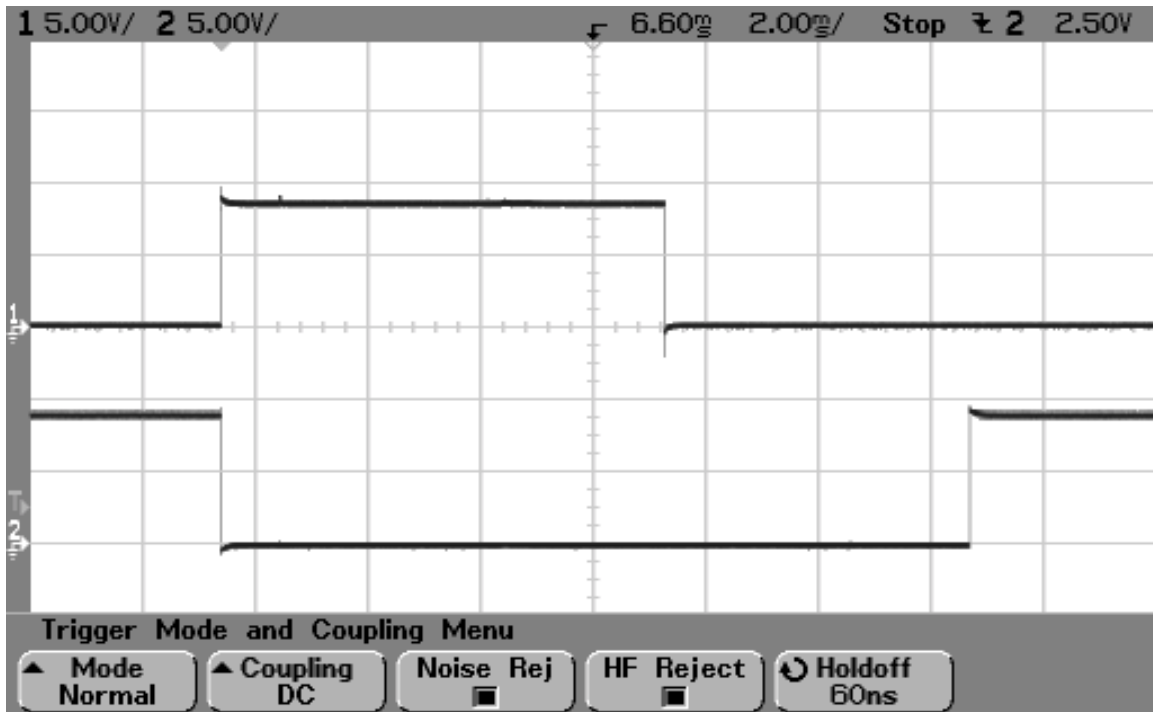
Kasneje sem postavil oviro, ki je lepše odbila oddani signal. Za pravilno delovanje senzorja ovira ne sme biti pod velikim kotom. V nasprotnem primeru se ultrazvočni signal ne odbije nazaj proti sprejemniku.

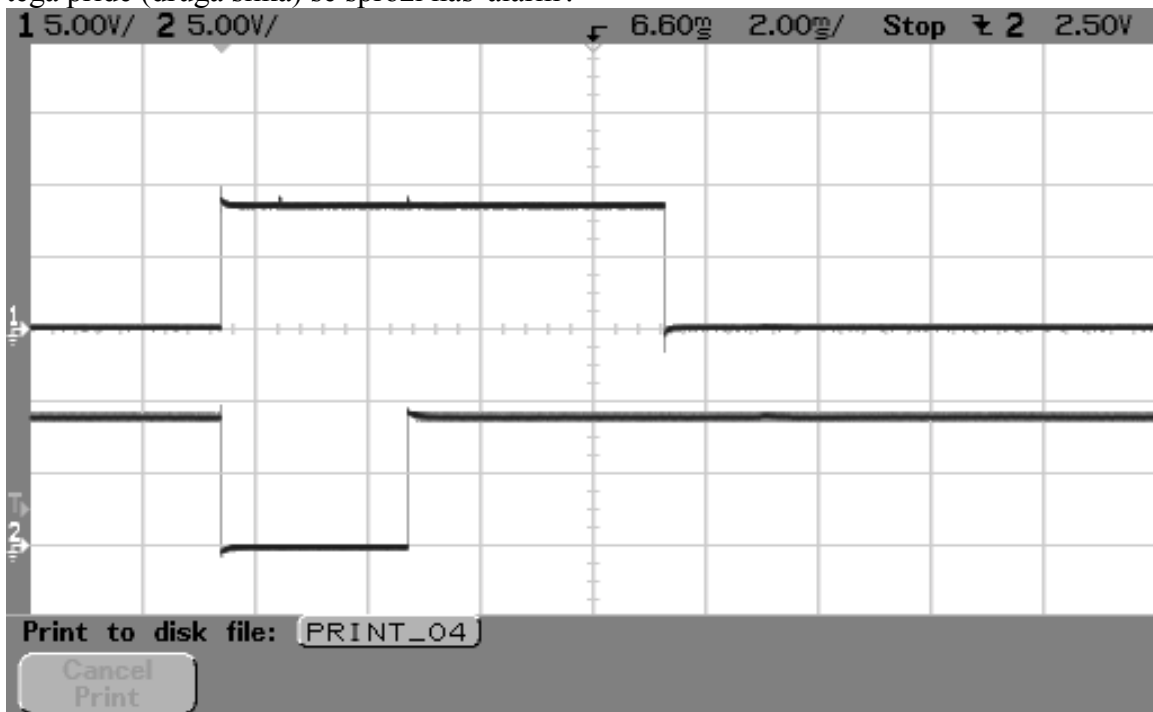
Merilnik časa

Merilnik časa odboja je izveden z RS flip-flopom (RS-ff) in monostabilnim multivibratorjem. RS-ff je izveden kar z NAND vrati IC₆. Monostabilni multivibrator je narejen s 555 IC₇. Ko pripeljemo na pin 2 IC₇ nizko vrednost za kratek čas, bomo spremenili stanje na izhodu (pin 3) iz nizkega na visoko za nek določen čas, ki ga določata R₁₇+R₁₈ in C₁₈. Po tem času, se bo izhod postavil na prvotno stanje (nizko). Ko bomo začeli oddajati ultrazvočni signal, bomo pripeljali na pin 2 IC₇ nizko vrednost in spremenili stanje na izhodu na visoko. S tem smo sprožili 'stoparico'. Pin 6 IC₆ je sedaj na visokem stanju in izhod bo odvisen od stanja na pinu 5 IC₆. Če bo pin 5 IC₆ postavljen na visoko stanje, bo izhod NAND vrat skočil na nizko stanje in s tem sprožil naslednji monostabilni multivibrator, ki je prav tako izveden s 555 IC₈. Pin 5 pa je izhod nasega RS-ff. Le ta bo spremenil stanje takrat ko bomo sprejeli odbiti signal. Odbiti signal pa lahko pride preden je izhod IC₇ spremenil stanje ali kasneje. Če pride kasneje, pomeni, da nismo zaznali nobenega objekta ali pa je ta predaleč in se stanje na pinu 6 IC₆ postavi na nizko. Pin 4 IC₆ bo zato vedno na visokem stanju. Če pa pride prej kot pričakujemo, se bo tudi pin 5 IC₆ spravil na visoko stanje. Stanje na pinu 4 IC₆ bo zato spremenilo vrednost in kot rečeno, sprožilo naslednjo stopnjo (IC₈).

Na osciloskopu sem spremljal signala na vходу NAND vrat IC6B. Zgornji signal je signal na pinu 6, spodnji pa na pinu 5. Zgorji signal ima konstanto dolžino trajanja. To je naš referenčni čas.

V času ko je na pinu 6 visoko stanje ne pričakujemo visokega stanja na pinu 5. Če pa do tega pride (druga slika) se sproži naš 'alarm'.

Dolžina trajanja nizkega stanja na pinu 5 nam pove koliko je stran naša ovira. Če bi dodali števec, bi lahko imeli merilnik razdalje.

Kdaj pričakujemo odbiti signal nastavimo z nastavljivim upornikom R_{17} . Minimalna razdalja je, kot smo povedali, določena s kondenzatorjem C_9 pri komparatorju IC_5 . S tako vrednostjo je minimalna razdalja približno 40cm. Če je razdalja do objekta 40cm je pot, ki jo prepotuje ultrazvočni signal 80cm in hitrost ultrazvoka pri $20^{\circ}C$ je $343,5m/s$. Monostabilni multivibrator mora na izhodu držati svoje stanje najmanj:

$$T_1 = \frac{0,8m}{343,5m/s} = 2,33ms. \text{ Za razdaljo do ovire, ki je stran } 10m \text{ bi bil čas}$$

$$T_2 = \frac{20m}{343,5m/s} = 58,2ms. \text{ Vrednost } R_{18} \text{ dobimo pri najkrajšem času. } R_{18} = \frac{T_1}{C_7}, \text{ vrednost}$$

$$R_{17} \text{ pa dobimo ko bomo imeli najdaljši čas } R_{17} + R_{18} = \frac{T_1}{C_{18}}.$$

IC_8 je tudi 555 v vezavi, ki omogoča monostabilno delovanje. Sam detektor daje prekratko informacijo o tem ali je kak objekt zmotil ultrazvočni val. Zato to informacijo podaljšamo še z enim monostabilnim multivibratorjem. R_{19} in C_{21} sta preračunana prilično na 1 sekundo delovanja. Če bo kakšen moteči objekt v opazovanem prostoru, bo IC_8 vedno prožen in bo konstantno držal svoje stanje na visokem stanju. Če bi šel izhod IC_8 na nizko stanje za kratek čas, bi se tranzistor takoj zaprl in hitro prekinil tok skozi rele. Zato je na bazi tudi kondenzator C_{22} , ki shranjuje naboj in se počasi prazni preko R_{20} . T_1 pa deluje kot stikalo, ki krmili rele. Dioda D_5 je namenjena zaščiti vezja proti visokonapetostnim konicam, ki jih ustvarja tuljava releja pri preklopih.

PRIKLOP IN UGLASITEV

Vezje postavimo tako, da sta senzorja obrnjena proti oviri, ki naj bo za začetek stran 1m. IC_1 vzamemo iz vezja in pin IC_3 postavimo na maso. Tako smo omogočili konstantno delovanje IC_2 . Sondo osciloskopa priključimo na pin 1 IC_4 . Potenciometer R_6 vrtimo toliko časa, dokler ne dobimo maksimalnega odčitka. Takrat smo ujeli resonančno frekvenco (40kHz po podatkih proizvajalca Murata) ultrazvočnega oddajnika. To je ves postopek uglaševanja. Potenciometer R_{17} pa služi nastavitvi razdalje do katere naj senzor zazna oviro. R_{17} zato nastavimo po potrebi.

ZAKLJUČEK

Pri izdelavi seveda ni šlo brez problemov.

Samo vezje je zelo občutljivo na motnje, kajti sprejemni signal zna biti zelo šibek. Zato je potrebno za ojačevalnik sprejemnega signala vzeti nizkošumni ojačevalnik. Najbolj se obnesejo audio operacijski ojačevalniki kot sta NE5532 in LM833 (boljše). Tudi napajanje mora biti dobro izvedeno, saj se motnje iz napajalnika takoj pomešajo med koristne signale. To je še posebej opazno, če se vezje naredi na protoboardu. Dodatni

tritočkovni napajalnik je obvezen, kot tudi blokirni kondenzatorji med napajalnimi pini čipov. Še posebej pri 555, ki med preklopi zelo packajo napajalno napetost.

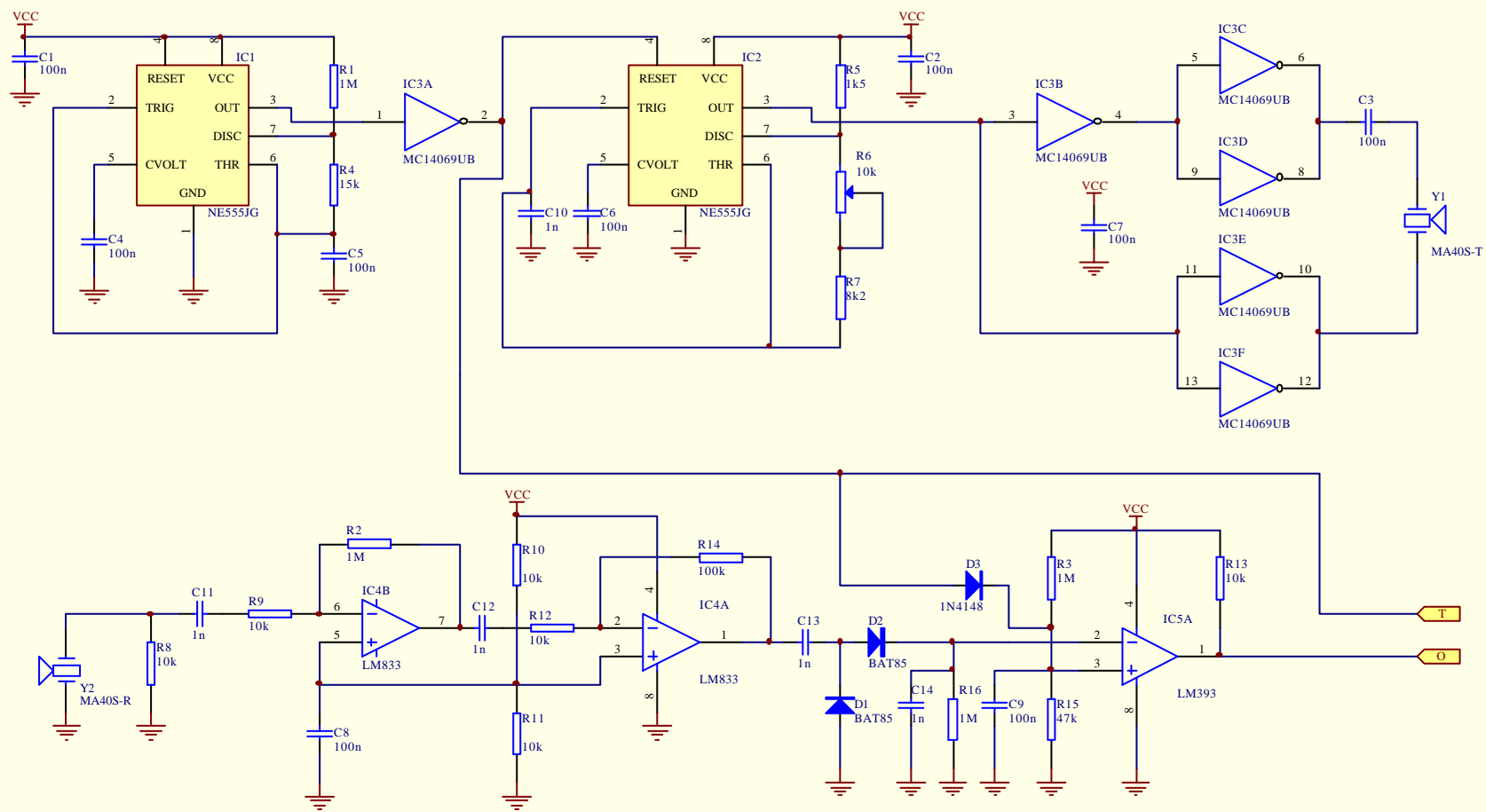
Za čim boljše delovanje bi bilo dobro, če bi bila ultrazvočni oddajni in sprejemni člen spravljena v nek tulec, ki bi jima določal boljšo smernost. Če tega ni, se lahko zgodi, da lahko bližnji objekt, ki ni ravno na poti tudi zmoti delovanje.

Vezje se lahko uporabi kot alarmna naprava proti vlomilcem, senzor pri delu s kakšnim nevarnim strojem (recimo če bi hoteli vstaviti roko v področje rezil pri kakšnem lesarskem orodju), indikator razdalje pri avtomobilu in podobno. Vezje se da spremeniti tudi v taki meri, da bi lahko naredili pravi merilnik razdalje, potrebovali bi še nekaj logike, ki bi bolj točno merila odbiti čas in pa seveda prikazovalnike.

PRILOGE

- Shema sprejemnega in oddajnega dela z detektorjem
- Shema merilnika časa

Shema oddajnika in sprejemnika

Shema merilnika èasa

